INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “SAFAR” KONSEPTINING VERBALIZATSIYASI: QIYOSIY-KOGNITIV TAHLIL

TA'LIM VA ILM-FAN VAZIRLIGI
IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLAR
AGENTLIGIGA QARASHLI NISHON TUMAN
IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABI
Boymurodova Dilorom Elmurodovna
Ingliz tili fani o‘qituvchisi
E-mail: dboymurodova425@gmail.com

Annotatsiya. *Tezisda ingliz va o‘zbek tillarida “safar” konseptining verbalizatsiyasi qiyosiy-kognitiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Safar makon bo‘ylab harakat, muayyan manzilga intilish, yo‘ldagi to‘siqlar va natijaga erishish bilan bog‘liq konsept sifatida talqin etiladi. “Journey”, “trip”, “travel”, “route”, “destination” birliklari “safar”, “sayohat”, “yo‘l”, “manzil” kabi o‘zbekcha birliklar bilan qiyoslanadi. Tahlil safar konsepti jismoniy harakatdan tashqari hayotiy tajriba, maqsad sari intilish va shaxsiy rivojlanishni ham ifodalashini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *safar konsepti, kognitiv tilshunoslik, verbalizatsiya, konseptual metafora, ingliz tili, o‘zbek tili.*

Abstract. *This paper analyses the verbalization of the concept of JOURNEY in English and Uzbek from a comparative-cognitive perspective. A journey is viewed as movement through space towards a destination, involving a route, possible obstacles and an expected result. English units such as “journey”, “trip”, “travel”, “route” and “destination” are compared with Uzbek words such as “safar”, “sayohat”, “yo‘l” and “manzil”. The analysis shows that the concept also structures figurative understandings of life experience, goal achievement and personal development.*

Keywords: *concept of JOURNEY, cognitive linguistics, verbalization, conceptual metaphor, English, Uzbek.*

Аннотация. *В тезисе анализируется вербализация концепта «путешествие» в английском и узбекском языках с позиций сопоставительно-когнитивного подхода. Путешествие рассматривается как движение в пространстве к определённой цели, предполагающее маршрут, возможные препятствия и ожидаемый результат. Английские единицы “journey”, “trip”, “travel”, “route”, “destination” сопоставляются с узбекскими словами «сафар», «саёҳат», «йўл», «манзил». Анализ показывает, что данный концепт выражает*

не только физическое перемещение, но и жизненный опыт, достижение цели и личностное развитие.

Ключевые слова: *концепт «путешествие», когнитивная лингвистика, вербализация, концептуальная метафора, английский язык, узбекский язык.*

Kirish

Safar inson tajribasida muhim o‘rin tutadigan hodisa bo‘lib, makon, vaqt, harakat, maqsad va tajriba tushunchalari bilan bog‘liq. Inson safar davomida boshlang‘ich nuqtadan manzil tomon harakatlanadi, yo‘lda turli vaziyatlarga duch keladi va ko‘zlangan natijaga erishishga intiladi. Shu bois “safar” konsepti til ongida faqat jismoniy ko‘chishni emas, balki hayotiy o‘zgarishlar, izlanish va maqsad sari intilish jarayonlarini ham ifodalashi mumkin.

Kognitiv tilshunoslik konseptni inson ongida shakllangan bilim, tasavvur va tajriba majmui sifatida o‘rganadi. G. Lakoff va M. Johnson konseptual metafora mavhum sohalarni jismoniy tajriba orqali anglash imkonini berishini ta’kidlaydi [1]. Safar bilan bog‘liq “yo‘l”, “manzil”, “to‘siq” va “harakat” kabi obrazlar hayot, maqsad va rivojlanish haqidagi mavhum tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu tezisning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida safar konseptini ifodalovchi asosiy vositalarni aniqlash hamda ularning umumiy va farqli jihatlarini qiyoslashdan iborat.

Tadqiqot materiali va metodlari

Tadqiqot materiali sifatida safar bilan bog‘liq leksik birliklar va turg‘un ifodalar tanlandi: ingliz tilidagi “journey”, “trip”, “travel”, “route”, “path”, “destination”, “set off”, “reach a destination”, “lose one’s way”; o‘zbek tilidagi “safar”, “sayohat”, “yo‘l”, “manzil”, “yo‘lga chiqmoq”, “manzilga yetmoq”, “yo‘lidan adashmoq”. Ishda tavsifiy, qiyosiy-semantik, komponent va konseptual-metaforik tahlil metodlaridan foydalanildi. Keltirilgan birliklar dastlabki sifat tahlili uchun tanlangan misollar bo‘lib, statistik korpus natijasi sifatida taqdim etilmaydi.

Safar konseptining leksik-semantik ifodalanishi

Ingliz tilida “journey”, “trip” va “travel” birliklari safar tushunchasiga yaqin, biroq ma’no va qo‘llanish doirasi bilan farqlanadi. “Journey” ko‘pincha muayyan masofani bosib o‘tish yoki davomli yo‘lni, “trip” odatda ma’lum maqsaddagi safar yoki borib-kelishni, “travel” esa safar qilish faoliyatini umumiy tarzda anglatadi. “Route” harakat yo‘nalishini, “destination” esa boriladigan manzilni bildiradi. O‘zbek tilidagi “safar” va “sayohat” birliklari ham yaqin ma’noli, ammo “sayohat” ko‘pincha yangi joylarni ko‘rish va taassurot orttirish mazmunini kuchaytiradi. “Yo‘l” va “manzil” esa safarning makoniy tuzilishini ifodalaydi.

Demak, har ikki tilda safar konsepti boshlanish nuqtasi, yo‘nalish, davomiylik, yo‘ldagi holatlar va yakuniy manzil kabi semantik tarkibiy qismlarga ega. Biroq birliklarning muqobilligi kontekstga bog‘liq: “journey” har doim “safar”, “trip” esa

doimo “sayohat” bilan teng kelavermaydi. Tarjimada so‘zning lug‘aviy ma’nosi bilan birga nutq vaziyati va kommunikativ maqsad ham hisobga olinishi kerak.

Konseptual metaforalar: umumiylik va tafovutlar

Safar konseptining muhim jihati uning metaforik imkoniyatlarida ko‘rinadi. Jismoniy yo‘l tajribasi hayot, ta’lim, kasbiy rivojlanish va maqsadga erishish kabi mavhum sohalarni tushuntirish uchun qo‘llanadi. Ingliz tilidagi “the road to success”, “a long way to go”, “Life is a journey” ifodalari hayotni yo‘l, muvaffaqiyatni esa manzil sifatida tasvirlaydi. O‘zbek tilidagi “hayot yo‘li”, “maqsad sari yo‘l”, “uzoq yo‘lni bosib o‘tmoq” birliklarida ham shu kognitiv model namoyon bo‘ladi. Bu ifodalarda SAFAR — HAYOT, MAQSADGA ERISHISH — MANZILGA YETISH, QIYINCHILIK — YO‘LDAGI TO‘SIQ munosabatlari shakllanadi.

“Lose one’s way” va “yo‘lidan adashmoq” ifodalari ham dastlab jismoniy yo‘nalishni yo‘qotishni anglatsa-da, ko‘chma ma’noda maqsaddan chekinish yoki noto‘g‘ri qaror qabul qilishni bildirishi mumkin. Shuningdek, o‘zbek tilidagi “oq yo‘l” va ingliz tilidagi “have a safe journey” kabi tilaklar safar oldidan bildiriladigan ijobiy munosabatni ifodalaydi. Ularning mazmuni yaqin bo‘lsa-da, qo‘llanish sharoiti va uslubiy xususiyatlari to‘liq bir xil emas. Bu holat qiyosiy tahlilda pragmatik vazifani ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Ikki tilda umumiy bo‘lgan jihat — makoniy harakat tajribasining mavhum jarayonlarni anglashga asos bo‘lishidir. Farqli jihatlar esa ayrim so‘zlarning semantik hajmi, birikuvchanligi, uslubiy bo‘yoqdorligi va madaniy konnotatsiyasida namoyon bo‘ladi. Shu sababli safar konseptining verbalizatsiyasini faqat alohida so‘zlar orqali emas, balki leksik, frazeologik va kontekstual vositalarning o‘zaro aloqasida o‘rganish maqsadga muvofiq.

Xulosa

Tahlil natijasida “safar” konsepti ingliz va o‘zbek tillarida ko‘p qatlamli mazmunga ega ekani aniqlandi. Uning leksik qatlamida harakat, yo‘nalish va manzilni bildiruvchi birliklar, metaforik qatlamida esa hayot, maqsad va shaxsiy rivojlanish bilan bog‘liq ifodalar muhim o‘rin tutadi. Har ikki tilda “hayot yo‘li” va “maqsad sari yo‘l” kabi umumiy kognitiv modellar mavjud, biroq ularning lisoniy ifodasi va pragmatik qo‘llanishida farqlar kuzatiladi. Demak, safar konseptini qiyosiy-kognitiv o‘rganish ikki tilning umumiy tafakkur mexanizmlari va lingvomadaniy o‘ziga xosliklarini yoritishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Kövecses, Z. Metaphor: A Practical Introduction. 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2010.
3. Langacker, R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1. – Stanford: Stanford University Press, 1987.
4. Evans, V. A Glossary of Cognitive Linguistics. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

